ВІДГУК

офіційного опонента
заступника директора навчально-наукового інституту управління,
економіки та бізнесу Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
доктора економічних наук, професора **КАЛІНОЇ Ірини Іванівни**
на дисертацію **АНДРУЩЕНКА Андрія Валерійовича** на тему:
**«Формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України
в умовах продовольчих викликів»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Сучасні глобальні продовольчі виклики спонукають саме до необхідності переходу до конкурентоспроможних моделей господарювання, що актуалізують питання модернізації галузей, здатних забезпечити виробництво білкової продукції. У цьому контексті аквакультура розглядається як складова аграрного сектору, а також як перспективний напрям реалізації принципів блакитної економіки, інструмент диверсифікації продовольчих ресурсів і підвищення експортного потенціалу держави.

Проблематика конкурентоспроможності галузі аквакультури потребує комплексного дослідження від теоретико-методичного обґрунтування категорії «конкурентоспроможність» до розроблення механізмів організаційного та економічного забезпечення її формування в умовах надзвичайних викликів. Саме на розв'язання цих завдань спрямовано дослідження здобувача, а обрана тема є своєчасною, актуальною, науково обґрунтованою та такою, що відповідає сучасним викликам соціально-економічного розвитку України.

Актуальність представленої роботи підтверджується також тим, що вона виконувалася у відповідності з основними напрямами наукових досліджень Національного університету біоресурсів і природокористування України за темами: «Прикладна розробка новітнього організаційно-економічного механізму регулювання сталого рибальства і аквакультури через розвиток сільських територій» (номер державної реєстрації 0120U102110), «Прикладні рішення регулювання розвитку сільського та рибного господарства в умовах надзвичайних викликів для національної безпеки України» (номер державної реєстрації 0122U001643), «Наукове обґрунтування агротехнологічних рішень регулювання розвитку циркулярної та блакитної економіки в сільському і рибному господарстві для реабілітації військовослужбовців і повоєнної відбудови України» (номер державної реєстрації 0125U001973).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень

підтверджується проведеним автором аналізом наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, логікою й чітко поставленими завданнями, опрацюванням значної кількості статистичних, аналітичних та нормативно-правових матеріалів з питань конкуренто-спроможності галузі.

Оцінюючи зміст дисертації, доцільно відмітити, що одержані в процесі дослідження наукові результати є обґрунтованими, а їх наукова новизна достовірна відповідно до представлених у роботі доказів, створених за допомогою системного, структурного й діалектичного методів, логічного, економіко-математичного, порівняльного, статистичного, факторного, наукового абстрагування, синтезу та прийомів комплексних досліджень.

Дисертація, виконана А. В. Андрущенком, є завершеним науковим дослідженням, в якому представлено авторський підхід до розроблення теоретичних і методичних засад спрямованих на удосконалення рибної політики в галузі шляхом врахування потреб споживачів у харчових продуктах з високим вмістом тваринного білка, диверсифікації виробничих систем на сільських територіях в аспекті блакитної економіки з наданням пропозицій майбутнього розвитку галузі, обґрунтовано міжнародний досвід формування конкурентоспроможності галузі аквакультури і напрями його імплементації в Україні. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору.

Робота насичена статистичним матеріалом, що значно полегшує сприйняття аналітичних досліджень і висновків. Таблиці та рисунки легко сприймаються, не перевантажені умовними позначеннями. Висновки, наведені в дисертації, відображають глибину досліджуваної проблеми, логічно побудовані та мають аналітичне підґрунтя. В цілому структура, зміст дисертації свідчать про комплексний характер проведеного здобувачем дослідження.

Реалізація пропозицій автора сприятиме створенню механізмів забезпечення концептуальних підходів до відновлення й модернізації конкурентоспроможної інтегрованої мультитрофічної аквакультури України в умовах воєнних викликів, доведенню важливості галузі аквакультури для національної економіки та її провідної ролі у формуванні продовольчої і національної безпеки.

Матеріали дисертації були предметом розгляду і дискусій на науково-практичних конференціях і семінарах, в тому числі й міжнародних.

Достовірність, наукова новизна і практичне значення результатів дослідження. Ознайомлення з дисертацію А. В. Андрущенка дає всі підстави стверджувати про достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що в ній містяться. Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми. Отримані результати

підтверджуються широким використанням публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів за темою дослідження, аналізом нормативно-правової бази та статистичних даних.

У процесі проведення дисертаційного дослідження використано законодавчі і нормативні акти України, офіційні статистичні матеріали, результати незалежних економічних досліджень, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з відповідної тематики, матеріали міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, результати власних досліджень автора. Результати дисертації відповідають визначеній меті.

Характеризуючи дисертацію А. В. Андрущенка слід зазначити, що основні її наукові положення викладено переконливо і логічно, висновки та рекомендації ґрунтуються на результатах власних досліджень здобувача. Достовірність практичних розробок автора підтверджується відповідними довідками. Враховуючи це, зроблено висновок, що одержані результати дослідження є достовірними.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні й розробленні методичних, теоретичних положень та практичних рекомендацій, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання з формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів, зокрема:

удосконалено:

– теоретичні й методичні підходи до інтерпретації нової сучасної моделі формування конкурентоспроможності галузей національної економіки в умовах продовольчих викликів, які забезпечують концептуальну основу для аналітики і застосування цифрових інструментів досягнення її оптимального рівня, передбачають комплексну оцінку потенціалу галузі в умовах внутрішньої та зовнішньої конкуренції, відображають її здатність ефективно функціонувати й протистояти конкурентному впливу на різних рівнях ринкової взаємодії;

– наукові підходи до формування механізму впровадження інституційно-цифрового інструментарію регулювання галузі аквакультури, який, на відміну від існуючих концепцій, передбачає трансформацію форми № 1А-аквакультура із звітного документа у функціональний елемент цифрової аналітичної системи. Такий підхід забезпечує створення єдиного консолідованого масиву галузевих даних щодо обсягів виробництва, видового складу, технологій вирощування та економічних показників діяльності суб’єктів господарювання, формує основу для розроблення обґрунтованих прогнозів і програм економічного розвитку, посилює інформаційну взаємодію між виробниками та органами державної влади й орієнтується на гармонізацію з європейськими підходами до оцінювання конкурентоспроможності за принципами політики ЄС «Від ферми до виделки» та Цілями сталого розвитку Організації Об’єднаних Націй;

набули подальшого розвитку:

– методичні підходи до обґрунтування та систематизації сукупності пріоритетів, спрямованих на зміцнення внутрішнього ринку продукції аквакультури вітчизняного виробництва, що базується на комплексному дослідженні еволюційних процесів і сучасних тенденцій розвитку галузі до 2024 року. На відміну від чинних підходів, запропонована система охоплює розширений спектр виробничо-економічних індикаторів, які відображають особливості функціонування ставкового, садкового та басейнового вирощування, а також рециркуляційних аквакультурних систем. У межах дослідження здійснено оцінювання рівня використання водного фонду та виробничих потужностей, проаналізовано динаміку ремонтно-маточного поголів'я риб і ракоподібних за основними групами та обсяги інкубації ікри, що забезпечує підвищення аналітичної виваженості прийнятих рішень і формує підґрунтя для ефективного конкурентоспроможного галузевого розвитку;

– поліпшення методичного забезпечення процесу створення Асоціації виробників аквакультури України як платформи професійної координації, участі у формуванні галузевої політики, імплементації європейських стандартів якості та простежуваності, посилення конкурентоспроможності галузі й забезпечення ефективної взаємодії між державою та виробниками.

Практичне значення й впровадження результатів дослідження полягає в розробленні концептуальних підходів, в умовах продовольчих викликів, до формування конкурентоспроможності аквакультури України.

Основні положення, рекомендації та висновки дисертаційного дослідження були використані в роботі: Асоціації «Укррибспілка» при розробленні проєкту «Концепції відновлення аквакультури» та наукових рекомендацій щодо імплементації положень «Стратегічні настанови для більш сталої та конкурентоспроможної аквакультури ЄС на період 2021–2030 років» для забезпечення підтримки зростання сектору аквакультури (довідка № 47 від 11.04.2025 р.); Державної установи «Методично-технологічний центр з аквакультури» Державного агентства України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм при розробленні структури й елементів нової звітної форми № 1А-аквакультура (річна) «Звіт про аквакультуру за 20__ рік» з урахуванням вимог сучасного етапу розвитку інноваційно орієнтованих видів економічної діяльності до вимог Регламенту (ЄК) № 762/2008 Європейського Парламенту та Ради (довідка № 02-08/137 від 16.05.2025 р.).

Теоретичні положення, а також практичні результати дисертації впроваджено до навчального процесу Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема, у навчальні програми дисциплін «Моделювання розвитку аграрного сектору», «Економіка зарубіжних країн» для здобувачів освіти ОС «Бакалавр» та «Глобальна

економіка», «Інноваційна біоекономіка в міжнародному середовищі», «Міжнародна логістика» для студентів ОС «Магістр» для спеціальності С1 «Економіка та міжнародні економічні відносини» спеціалізації С1.01 «Економіка» (акт від 22.07.2025 р.).

Основний зміст роботи. Зміст дисертації А. В. Андрущенка відповідає меті та завданням дослідження. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст роботи викладено стисло, логічно, аргументовано. У вступі дисертації (с. 23–34) обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, об'єкт, предмет і методи дослідження, завдання, сформульовано практичне і теоретичне значення основних положень дисертації, її наукову новизну та апробацію.

Перший розділ дисертації присвячено поглибленому аналізу наукової літератури, теоретичних і методичних підходів до формування галузевої конкурентоспроможності в умовах продовольчих викликів. Зокрема, послідовно і детально встановлено, що один із перших підходів у науковому доробку вчених представляв конкурентоспроможність як динамічну категорію, яка еволюціонувала разом із трансформацією економічних відносин, моделей виробництва та глобальних ринків. Однак, з часом, наукові підходи до конкурентоспроможності стали більш складними та враховують різноманітні аспекти, зокрема відображають залежність позицій країни, галузі, підприємства, продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках від сукупності економічних і соціальних чинників, а також здатності ефективно протистояти міжнародній конкуренції на декількох рівнях ринкової взаємодії (с. 35–49).

Аналіз методичних підходів до формування конкурентоспроможності галузі аквакультури в системі блакитної економіки та продовольчої безпеки, здійснений автором, підтвердив необхідність враховувати у цьому контексті конкурентоспроможність галузі не лише за економічними показниками, а й її здатністю стабільно забезпечувати населення якісним і безпечним білком у процесі подальшого розвитку (с. 50–69) для досягнення розвитку блакитної економіки, де дедалі більшого значення набуває концепція «блакитних продуктів», до яких відноситься і продукція аквакультури. Блакитні продукти розглянуто як складову продовольчих систем майбутнього, оскільки поєднано високу поживну цінність із нижчим екологічним навантаженням на довкілля порівняно з окремими видами традиційного тваринництва.

У рамках дослідження автором визначено, що поряд з основними заходами, особливого науково-практичного значення набуває дослідження досвіду формування конкурентних механізмів, що були успішно апробовані в країнах з розвиненою ринковою економікою. Це вирішує потребу у розробленні програм галузевого розвитку на засадах галузевої конкурентоспроможності, що забезпечують збалансований розвиток конкурентного середовища для розвитку галузей в глобальному конкурентному світі (с. 70).

У роботі для визначення конкурентоспроможності запропоновано до використання показники міжгалузевої торгівлі і показники внутрішньогалузевої торгівлі, зокрема індекс відносної експортної конкурентоспроможності, індекс відносної залежності від імпорту та індекс відносних торговельних переваг (с. 71–77).

У другому розділі автор переконливо доводить, що безпосередньо запровадження воєнного стану в Україні змінило умови функціонування та розвитку аграрного сектору, вплинувши на відтворювальні процеси в галузі тваринництва. Активні воєнні дії, руйнування виробничої інфраструктури, дефіцит фінансових і трудових ресурсів, обумовили зміну характеру динаміки та структури виробництва основних видів м'яса. Найменш сприятливою є динаміка виробництва риби, обсяги якої скоротилися у 2024 р. на 44,1 % у порівнянні з 2014 р., що знижує рівень самозабезпечення країни цінними білковими продуктами водного походження (с. 52). Доведено, що зазначені в дисертації підходи формують сприятливе середовище для розвитку конкурентоспроможної аквакультури відповідно до вимог продовольчої системи й створюють передумови для зміцнення конкурентних позицій галузі (с. 53–116).

Автором подано виокремлення конкурентних переваг, яке впливає на адаптацію базових положень стратегії від ферми до виделки для галузі аквакультури в умовах продовольчих викликів. На основі застосування методичних засад даної стратегії в аспекті конкурентоспроможного галузевого розвитку у світі, запропоновано визначати показники: конкурентні переваги аквакультури, екологічність виробництва й зниження впливу на довкілля, ресурсозбереження (раціональне використання водойм, кормів), економічна ефективність (зниження витрат, підвищення рентабельності), якість продукції згідно міжнародних стандартів, підвищення довіри споживачів, впровадження нових біотехнологій в аграрне виробництво, управління шляхом забезпечення продовольчої безпеки та відповідності стратегії сталого розвитку (с. 117–135).

Доведено, що зростання попиту на блакитні продукти на міжнародних ринках актуалізує потребу у формуванні економічних механізмів, здатних забезпечити відповідність продукції аквакультури вимогам якості та посилення конкурентних позицій вітчизняних виробників. Узагальнення та оцінка досвіду Іспанії показали, що офіційно визнані організації виробників аквакультури є сучасними інструментами формування експортно орієнтованих сегментів галузі, забезпечуючи координацію маркетингових стратегій, впровадження систем сертифікації, що сприяє забезпеченню конкурентоспроможності національної продукції та розширенню її присутності на зовнішніх ринках (с. 136–150).

У третьому розділі дисертації розроблено комплекс практичних заходів, спрямованих на подальший розвиток і функціонування конкурентоспроможної аквакультури з урахуванням наукових пропозицій до реалізації базових засад розробленого механізму

оцифрування процесу подання форми № 1А-аквакультура шляхом створення електронного кабінету, впровадження інституційно-цифрового інструменту регулювання, що забезпечує інтеграцію показників у єдиному цифровому середовищі, трансформацію статистичної звітності з облікового у аналітичний інструмент прийняття рішень, спрямованого на підвищення конкурентоспроможності галузі аквакультури (с. 153–181).

Сформовано напрями удосконалення оцінки міжнародної торговельної конкурентоспроможності продукції аквакультури у розрізі товарних груп УКТ ЗЕД, зокрема форелі, сома, креветки, раків, тиляпії й обґрунтовано наявність невикористаного експортного потенціалу нішевих видів аквакультури, зокрема австралійського червоноклешневого рака (с. 182–204).

Автором запропоновано методичний інструментарій до організаційно-економічного механізму створення Асоціації виробників аквакультури України як інструменту імплементації положень «Стратегічної настанови ЄС щодо більш сталої та конкурентоспроможної аквакультури на період 2021–2030 рр.». Зроблено підготовку пропозицій до проєкту постанови Кабінету Міністрів України «Про особливості визнання та функціонування організацій виробників, асоціацій організацій виробників та міжгалузевих організацій виробників», що забезпечує створення механізмів діяльності суб'єктів аквакультури (с. 205–217).

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація та представлені наукові праці, де висвітлено основні наукові результати дисертаційного дослідження, не містять порушень академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, а також фальсифікації. Дисертація оформлена узгоджено з нормативними вимогами та відповідними стандартами щодо дотримання системного викладення матеріалу. Дисертація написана державною мовою, їй притаманний як науковий, так і літературний стиль викладення матеріалу. Безпосередньо текстова частина дисертації переважно позбавлена граматичних і орфографічних помилок, технічних недоліків. Таким чином, базові положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються завершеністю, послідовністю і аргументованістю.

Повнота викладення основних результатів в опублікованих працях. Базові наукові положення та результати дисертації відображені в 20 працях, з яких 4 статі у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 6 методичних рекомендацій, 10 тез наукових доповідей. Дисертація складається із анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 209 сторінок. Робота містить 25 таблиць та 19 рисунків. Список використаних джерел налічує 195 найменувань.

Таким чином, основні наукові положення, методичні розробки та результати, одержані у процесі дослідження, доповідалися й отримали схвальні відгуки на конференціях, семінарах різного рівня.

Дискусійні положення та зауваження. Оцінюючи в цілому позитивно дисертацію А. В. Андрущенка, яка виконана на достатньо високому науковому рівні, слід висловити деякі зауваження, які відносяться до дискусійних питань та побажань:

1. У першому розділі дисертації автором розглядаються прояви науково-теоретичних засад визначення конкурентоспроможності як комплексної багатоаспектної категорії. У цій відповідності слід було б автору по тексту роботи, достатньою мірою, приділити належну увагу поясненню ознак чи критеріїв, які є базовими для оцінки конкурентоспроможності галузі аквакультури і чим обґрунтовано саме такий набір пріоритетів у контексті обраного об'єкта дослідження.

2. У теоретичному розділі дисертації простежується значна увага до узагальнення наукових позицій інших дослідників з проблематики формування конкурентоспроможності, однак подекуди бракує їх поглибленої аналітичної інтерпретації та чіткого виокремлення авторської позиції щодо дискусійних аспектів досліджуваної проблеми.

3. У другому розділі дисертації автор ґрунтовно висвітлює еволюцію наукових підходів до адаптації положень Стратегії ЄС «Від ферми до виделки» та гармонізації нормативно-правового регулювання галузі аквакультури з вимогами законодавства Європейського Союзу і цілями Спільної рибної політики. Водночас, з огляду на заявлену міждисциплінарність дослідження та його орієнтацію на підвищення конкуренто-спроможності галузі в умовах продовольчих викликів, доцільним було б доповнити поданий аналіз інструментами формування та оцінки сукупної галузевої пропозиції, зокрема через баланс попиту-пропозиції, сценарного прогнозування виробництва риби та ракоподібних, моделі ресурсних і технологічних перешкод, формування ланцюгів вартості та реалізації механізмів координації виробників.

4. Дисертаційне дослідження могло б набути більшої науково-практичної цінності, якби статистичні матеріали та аналітична інформація, наведені у другому розділі, зокрема на с. 82 та с. 86, були подані у табличному або графічному форматі. На нашу думку, така форма представлення даних сприяла б кращій візуалізації результатів аналізу та підвищила б її сприйняття.

5. У підрозділі 2.3 дисертант представив комплексний матеріал щодо міжнародного досвіду формування конкурентоспроможності галузі аквакультури, зокрема ЄС, Іспанії, скандинавських країн, Японії та Чилі. Водночас виклад має переважно описово-інформаційний характер, у зв'язку з чим доцільно було б посилити аналітичну складову шляхом чіткішої систематизації зарубіжних практик. Присутність даних досліджень

у дисертації значно покращило б рівень обґрунтування наукових висновків щодо встановлення причинно-наслідкових зв'язків між інструментами регулювання та результатами підвищення конкурентоспроможності галузі аквакультури.

Вказані дискусійні положення та побажання відображають власну наукову позицію офіційного опонента і не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок. Дисертація А. В. Андрущенка на тему: «Формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів» є цілісною завершеною, самостійно виконаною науковою працею, яка має вагому наукову новизну, значний науковий та практичний інтерес та вирішує важливе наукове завдання щодо обґрунтування та розроблення науково-прикладних підходів до формування конкурентоспроможності аквакультури задля удосконалення інструментарію реалізації її експортного потенціалу, інтеграції в систему блакитної економіки та посилення ролі галузі у забезпеченні продовольчої безпеки держави із пріоритетом повоєнної відбудови України. Зважаючи на актуальність сформульованих і вирішених в дисертації завдань, отримані наукові висновки, теоретично обґрунтовані принципові положення, використані сучасні методи наукових досліджень та підтверджену практичну значущість можна стверджувати, що дисертація відповідає спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Андрущенко Андрій Валерійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент заступник директора навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», доктор економічних наук, професор Ірина КАЛІНА